

BİBLİYOGRAFYA :

Peçuylu İbrâhim, *Tarih*, I, 131; *Sicill-i Osmânî*, I, 242; W. Bachmann, *Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig 1913, s. 67; Abdurrahim Şerif [Beygu], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 96; Gabriel, *Voyages*, s. 240; Nermin Tabak, *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s. 39; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 244-246; G. Winkelhane – K. Schwarz, *Der osmanische Statthalter Iskender Pascha (gest. 1571) und seine Stiftungen in Ägypten und am Bosphorus*, Berlin 1985, s. 17; Reşit İskenderoğlu, *Beylerbeyi Gazi İskender Paşa (1494-1571)*, Ankara 1989, s. 3 vd.; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, s. 86; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1992, s. 360; Ali Boran, *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri* (doktora tezi, 1994), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18; a.mlf., "Ahlat Çerkez İskender Paşa Camii", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri: 22-25 Mayıs 1995*, Van 1996, s. 145 vd.; İbrahim Kafesoğlu, "Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu", *TD, I/1* (1949), s. 189.

ALİ BORAN

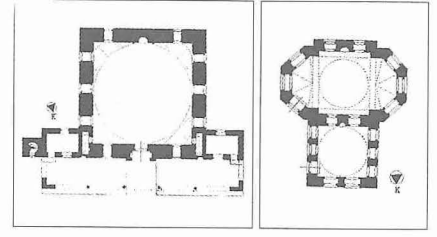
İSKENDER PAŞA CAMİİ
ve TÜRBE SİDiyarbakır'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış
cami ve türbe.

Diyarbakır'da kendi adıyla anılan mahallede bulunmaktadır. Diyarbakır valisi İskender Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin kitâbesi yoktur. 27 Rebiülevvel 973 (22 Ekim 1565) tarihinde düzenlenen vakfiyeye göre 958 (1551) yılında inşa edilmiştir. Yapının adı, Mimar Sinan'ın eserlerine ait tezkirelerden sadece *Tuhfetü'l-mî'mârîn*'de geçmektedir.

İskender Paşa Camii ana hatlarıyla tek kubbeli, kare planlı camilerin özelliklerini

taşıyan bir yapıdır. Sadece harimle bağlantısı olmayan, fakat ona bitişik konumdaki tabhâne şeklinde iki küçük mekânla ufak bir farklılık göstermektedir. Bu haliyle kanat mekânları, ana mekâna oranla küçük olsa da zâviyeli cami karakteri kazanmıştır. Harime göre yan cephelerinde dışarıya doğru taşan son cemaat yeri beş bölümlüdür. Destek sistemini, iki köşede "L" biçiminde kesit veren iki ayak ve ortada dört sütun teşkil etmekte, bunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Bu bölümün örtü sistemi hafif meylli kâgir bir sundurma şeklindedir. Son cemaat yerinin özgün mimarisini korumadığı taş işçiliğindeki farklılıktan kolayca anlaşılmaktadır. Yapının bu bölümü sadece bazalt taşıyla inşa edilmiştir. Beden duvarlarında ise almaşık örgülü siyah ve beyaz renkteki taşlarla renkli bir görünüm sağlanmıştır. Bu farklılığın da işaret ettiği gibi yenilenen son cemaat yerinin orijinal örtü sistemini daha önceleri beş adet kubbenin teşkil etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yapının ana ekseninde bulunan taç kapısı geniş sivri kemerli bir eyvan şeklindedir. İki yan duvarı mihrabiyele, köşe çıkarmaları ise sütunçelerle zenginleştirilmiştir. Aynı tipteki sütunçeler sivri kemerli pencerelerin kenarlarında da bulunmaktadır. Pencere aralarında mukarnas kavsaralı iki adet mihrap yer alır. İç boyutları 14,75 x 14,75 m. olan harim çokgen kasnaklı, tromplu bir kubbe ile örtülüdür. İki köşeden merdivenle bağlantılı mahfil dört sütunla taşınmaktadır. Mukarnas dolgulu taş mihrabı orijinaldir. Minberi ise ahşaptır. Dikdörtgen planlı iki yan mekânın kapıları güney cephelerinde yer alır. Bunların son cemaat yerine bakan küçük birer penceresi bulunur. Bu ek mekânlardan doğudakine bi-

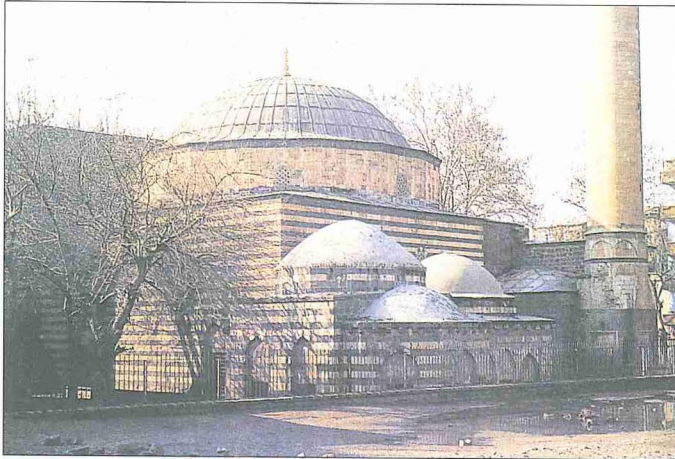

İskender Paşa Camii ve Türbesi'nin planı

tişik durumda olan minare kesme taştan olup kübik kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Zarif sütunçeler ve iki farklı renkteki taşların kullanılması ile sağlanmış olan armoninin dışında taş süslemeye rastlanmaz. Hatta son cemaat yerinin sütun başlıklarının üzeri bile işlenmemiştir. Bunların yanı sıra yapının içinde az miktarda çini kaplamaya rastlanmaktadır. Büyük bir kısmı dökülmüş olan çinilerden mevcut durumdakiler altıgen biçimli ve mavi rengin hâkim olduğu örneklerdir. Caminin önündeki kâgir saçaklı şadırvan özgün halini kaybetmiştir.

Caminin güney tarafındaki hazîrede XVI. yüzyıl âlimlerinden Muslihuddin Mehmed Lârfî'nin mezarı bulunmaktadır. Türbe ise caminin doğusunda yer alır. Kitâbesi bulunmayan bu yapı mimari yönden oldukça ilgi çekici özellikler taşımaktadır. İki ayrı bölüm halinde mescid ve türbe kısımlarından meydana gelen yapının inşa malzemesi camide olduğu gibi siyah renkli taş ve küfeki taşıdır. Binanın kuzey kısmını teşkil eden mescid kare planlıdır. Asimetrik kapı doğu cephesinde bulunur. Mescid dokuz pencere vasıtasıyla ışık almaktadır. Bu pencerelerden güney duvarında yer alan iki tanesi türbeye bakmaktadır. Pencerelerin ortasında mihrap vardır. Mescid sekizgen kasnaklı kâgir bir kubbeye sahiptir. Ebat olarak böyle büyük bir caminin hemen yanı başına küçük bir mescidin inşa edilmesi biraz tuhaf görülürse de bunun önceleri bir tekkenin tevhidhânesi olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Türbe kısmı basık sekizgen planlıdır. Bu bölümün üzerini ise onaltıgen şekilli bir kasnağa sahip kubbe ve iki yarım kubbe örter. Kuzeydoğu cephesine sivri kemerli kapı açılmıştır. Diğer cephelerin hepsinde pencere vardır. Türbenin içinde iki pencere arasında alınmış bir mihrap bulunmaktadır. Bū-

İskender
Paşa
Camii
ve Türbesi –
Diyarbakır

yük bir ihtimalle İskender Paşa için inşa edilen bu türbede paşanın mezarı bulunmamaktadır. İskender Paşa 979 (1571) yılında İstanbul'da ölmüş ve Kanlıca'da İskender Paşa Külliyesi içindeki türbeye gömülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 16 vd.; Basri Konyar, *Diyanet Yıllığı*, Ankara 1936, III, 197, rs. 113; Bedri Günkut, *Diyanet Tarihi*, Diyanet Vakfı, Ankara 1937, s. 121; Gabriel, *Voyages*, s. 200; Rifki Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri*, Ankara 1961, s. 27; Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Diyanet Tarihi ve Âbideleri*, İstanbul 1963, s. 132; a.m.f., *Anıtları ve Kitâbeleriyle Diyanet Tarihi*, Ankara 1990, II, 568-572, rs. 171-172; *Diyanet* (haz. Remzi Balın), İstanbul 1966, s. 36; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 310; Metin Sözen, *Diyanet'te Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 81-85, 177-179, rs. 19, 47; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 250, 260, 282; Orhan Cezmi Tuncer, *Diyanet Camileri*, Diyanet Vakfı, Ankara 1996, s. 140-144, 318-319.

ENİS KARAKAYA

İSKENDER PAŞA KÜLLİYESİ

Artvin'in
Ardanuç Kalesi'nde
XVI. yüzyılda yapılmış olan külliye.

Artvin ilinde Ardanuç ilçesinin eski merkezinde yer alan külliye cami, medrese, arasta, çeşme ve üç türbeden meydana gelmiştir. Caminin güneyi ve batısında zamanla oluşan bir hazire mevcuttur.

Kayıtlara göre cami, ilk defa VII. yüzyılda Hz. Osman döneminde yöreye geçici olarak hâkim olan müslüman Araplar tarafından inşa edilmiştir. Orijinal şekli bilinmeyen bu yapı Akkoyunlular'dan sonra kullanılamaz hale gelmiştir. 958'de (1551) Ardanuç Kalesi'ni fethedip Osmanlı hâkimiyetini sağlayan Erzurum Beylerbeyi

Çerkez İskender Paşa tarafından 960 (1553) yılında cami onarılarak ibadete açılmış ve buraya çeşitli gelirler vakfedilmiştir. Kapalı mekânında bulunan 1281 (1864-65) tarihli kitâbeye göre bina, Süleyman Paşa'nın önderliğinde Hasan Efendi tarafından esaslı bir şekilde yeniden tamir ettirilmiştir. Rus işgali sırasında minaresi yıkılan ve bir süre depo olarak kullanılan yapı günümüzde ibadete açık olup onarıma muhtaçtır.

Moloz taşla inşa edilen yapının kuzeyinde iki katlı ahşap son cemaat yeri mevcuttur. Alt katı üç, üst katı tek bölümlü olarak ele alınan son cemaat yeri ahşap direk ve kirişlere sahiptir ve düz tavanlıdır. Alt katta solda bağdâdî olarak yapılmış, bugün Kur'an kursu olarak kullanılan bir oda vardır. Batıda sonradan yapıya bitişik halde inşa edilen Hatice Hanım Türbesi bulunmaktadır. Doğuda odanın yanında yer alan ahşap merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat üç yönden ahşap korkulukla çevrili olup dışı açıktır. Ekseninde görülen ve harime geçişi sağlayan kapının basık kemerli bir açıklığı vardır. Kapının etrafı silmelerle çevrelenerek dikdörtgen içine alınmış olup üstte iki kademeli bir tepelik mevcuttur.

Harim güneye doğru genişleyen kareye yakın dörtgen plana sahiptir. Yapının üstü, son cemaat yerini de içine alacak şekilde üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtüdür. Ahşap tavanlı harimin ortasında dört ahşap sütunla taşınan ve kirişlere oturan 6 m. çapında ahşap kubbe vardır. Mekânı aydınlatan pencereler her cephede altta iki, üstte iki olmak üzere dörder adettir. Dikdörtgen açıklıklı ve söveli olan bu pencerelerden alt sıradakiler daha büyük ve içten yuvarlak kemerli olarak ele alınmıştır. Harimin kuzeyinde, kapının iki yanında kot farkı ile ze-

minden ayrılan ve ahşap korkuluklarla çevrelenen mahfiller dışında bir de üst kat mahfili bulunmaktadır. Ahşap direk ve kirişlere oturan üst katın eksende öne doğru düz çıkma yapan köşk kısmı vardır. İçte solda yer alan ahşap, dışta ise kuzeydoğu köşede mevcut taş merdivenlerle buraya çıkılmaktadır. Ekseninde bulunan alçı mihrap süslemesiz olup dikdörtgen çerçeve içine alınmış yarım daire şeklinde bir nişe sahiptir. Üzeri boyanmış olan ahşap minberin ise herhangi bir özelliği yoktur.

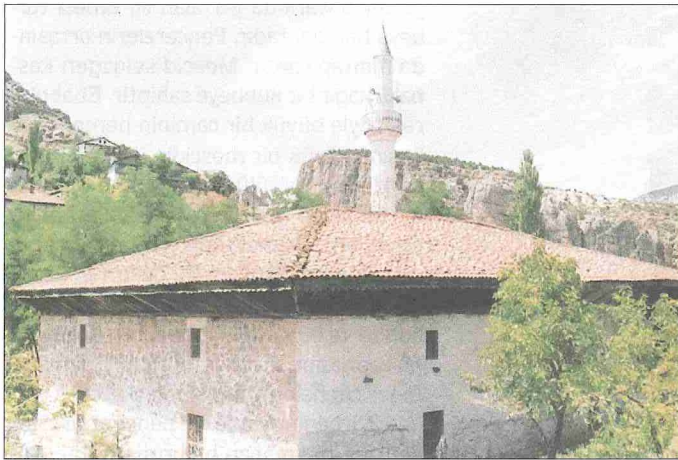
İç mekândaki zengin ahşap işçiliğinin yanında yapıda özellikle kubbenin de bulunduğu tavanda itinalı ve diğerlerine göre daha eski kalem işi süslemeler vardır. Kubbeyi taşıyan kirişlerin alt ve yan yüzeylerinde ve köşeliklerinde, sarı renkli zemin üzerine iki sıradan oluşan açık yeşil renklerle boyanmış baklava dilimleri, iç kısımda üçlü dairelerden oluşan kalem işi süslemeler görülmektedir. Köşeliklerinde ise çiçeklerden meydana gelen zengin kalem işi süslemelerin yanı sıra kubbe eteğinde tek sıradan oluşan çiçek dizisi yer almaktadır. Harimin kuzeybatı köşesinde duvar üzerinde bulunan ahşap minare son yüzyılda yapılmış olup beyaz yağlı boya ile boyalıdır. Silindirik gövdeli, tek şerefeli ve konik külâhlı minareye mahfilden çıkılmaktadır.

1553 yılında İskender Paşa tarafından yaptırıldığı kabul edilen medrese günümüze ulaşmamıştır. Bazı araştırmacılar, bugün caminin kuzeyinde bulunan ve bir yapının güney duvarı olduğu anlaşılan kalıntının aslında medresenin güney duvarı olduğunu kabul etmektedir (*Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler*, I, 756). Büyük bir kısmı tamamen yıkılmış olan medresenin yerine bugün bir ev inşa edilmiştir.

Arasta, caminin 200 m. kadar uzağında yer almakta olup sokağın iki yanına sıralanan dükkânlardan meydana gelmiştir. Moloz taşla inşa edilen dükkânların önleri açık ve üzerleri beşik tonozlarla örtülüdür. Çoğu yıkılmış olan dükkânlardan sadece yedi tanesi mevcuttur.

Caminin önünde yer alan çeşmenin Yusuf Paşa'nın eşi Hatice Hanım tarafından yaptırılmış olduğu kitâbesinden anlaşılmaktadır. Bu hanımın türbeye adını veren Hatice Hanım olduğu kabul edilmektedir (a.g.e., I, 756).

Caminin batısında bulunan üç türbe iki grup halinde düzenlenmiştir. Bunlardan caminin kuzeybatı köşesinde son cemaat

İskender
Paşa
Camii -
Ardanuç /
Artvin